

IN VREEMDE KRIJGSDIENST

Nederlanders in de Spaanse Burgeroorlog

Wie in vreemde krijgsmacht treedt, verliest zijn Nederlanderschap. Deze oude, wettelijke bepaling lijkt logisch, zeker wanneer het om een krijgsmacht gaat van een land dat een vijand van Nederland zou kunnen zijn. De discussie is op dit moment weer hoogst actueel. Toch was de praktijk in het verleden een aantal keren weerbarstiger dan de theorie.

Na de Tweede Wereldoorlog worstelde de regering met de vraag wat zij met de 25 duizend Nederlanders moest die voor de Duitsers hadden gevochten. Maar ook eerder deed het probleem zich voor. Want hoe moest Nederland omgaan met de vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog? De archieven die inmiddels – na meer dan 75 jaar – ook openbaar zijn, bevatten er veel informatie over. Alleen voor persoonsdossiers bestaat nog een drempel.

NEDERLANDSE VRIJWILLIGERS

Bijna tachtig jaar geleden, in 1936, raakte Spanje verdeeld door een zeer bloedige strijd tussen republikeinen en nationalisten. De regering van de

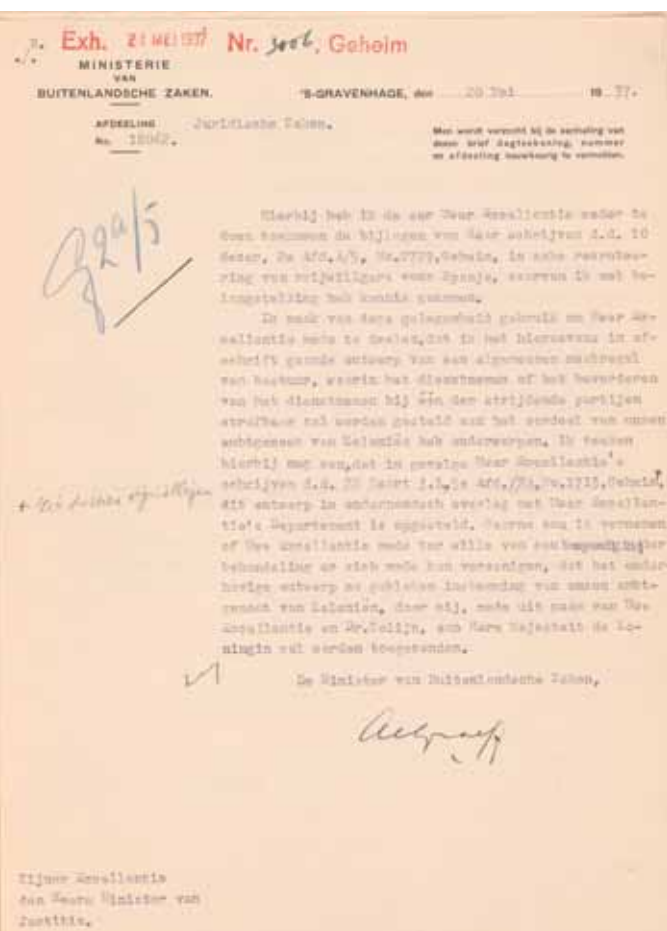
Tweede Spaanse Republiek, die in 1931 tot stand kwam, werd door middel van een staatsgreep ten val gebracht. Omdat de staatsgreep maar deels was gelukt, begon generaal Francisco Franco een langdurige oorlog. In drie jaar tijd veroverde hij in samenwerking met uiterst conservatieve groeperingen de macht in Spanje, iets wat ten koste ging van honderdduizenden slachtoffers. De jaren erna nam dat aantal nog fors toe – vele duizenden stierven voor executiepelotons en in gevangenissen. Na 1945 kwam Spanje in een isolement. Pas na het overlijden van generaal Franco, in 1975, werd de burgeroorlog bespreekbaar. Dat leverde een stroom publicaties en films op, die nog steeds niet is gestopt.

De oorlog in Spanje trok in 1936 zo'n vijf- tot zeshonderd vrijwilligers en daarnaast nog ongeveer honderd anderen, zoals intellectuelen, kunstenaars en journalisten. Meestal gingen zij uit ideële motieven om hun linkse geestverwanten te helpen. Het waren dan ook vooral leden van de Communistische Partij in Holland, anarchisten en vakbondsleden.

Nederland stelde zich neutraal op inzake de binnenlandse Spaanse strijd. Het wilde de handelsbelangen niet schaden. Andere landen, zoals Duitsland, Italië en ook het Vaticaan steunden de nationalisten, het communistische Rusland stelde zich op aan de zijde van de linkse republikeinen. De Nederlandse houding was halfslachtig, wat

Paul Brood en Elwin Hendrikse zijn archiefspecialisten bij het Nationaal Archief.

Brief van de minister van Buitenlandse Zaken aan zijn collega van Justitie over de indiensttreding bij de in Spanje strijdende partijen, 1937. Nationaal Archief, archief van het Ministerie van Justitie, 2.09.22, inv. nr. 16804.

Dit schooljaar bespreken experts van het Nationaal Archief in Kleio bijzondere archiefstukken. Het Nationaal Archief in Den Haag beheert en presenteert meer dan duizend jaar geschiedenis van Nederland in bijna 125 kilometer archiefmateriaal, vijftien miljoen foto's en driehonderdduizend kaarten.

Een grote groep Amsterdamse vrijwilligers streed in Spanje aan de kant van de regering (republikeinen). In 1938 keert een aantal van hen terug. Op de foto's in *Het Leven* de aankomst van de vrijwilligers op het Centraal Station in Amsterdam, 1938. Nationaal Archief.

onder meer blijkt uit de weigering om kinderen van Spaanse republikeinen asiel te geven. De huidige wet op het Nederlanderschap zegt dat iemand zijn Nederlanderschap kan verliezen, 'indien hij zich vrijwillig in vreemde krijgsmacht begeeft van een staat die betrokken is bij gevechtshandelingen tegen het Koninkrijk dan wel tegen een bondgenootschap waarvan het Koninkrijk lid is'. Dat was in 1936 ook al zo. Nederlandse vrijwilligers die naar Spanje gingen om mee te strijden in de burgeroorlog, verloren hun Nederlandse nationaliteit. Bij terugkeer werd dan ook hun paspoort ingenomen en werden ze stateloos. Maar de Nederlandse regering ging nog verder. In 1937 werd een wet aangenomen waarmee Nederlandse

'NEDERLANDSE VRIJWILLIGERS DIE NAAR SPANJE GINGEN OM MEE TE STRIJDEN IN DE BURGEROORLOG, VERLOREN HUN NEDERLANDSE NATIONALITEIT'

deelname aan de Spaanse strijd zelfs strafbaar werd gesteld. In het Nationaal Archief is de vervolging van de vrijwilligers te volgen. Het archief van het Ministerie van Justitie bevat enkele honderden dossiers, gevormd bij onderzoek door het parket van de Officiers van Justitie. In opdracht van het Ministerie van Buitenlandse Zaken gingen zij de

Pagina uit de *Katholieke Illustratie* van 1936, met foto's van onder meer Gerda Taro en Robert Capa. Nationaal Archief.

activiteiten na van personen die tijdens de Spaanse Burgeroorlog in dienst waren geweest van het leger van de Spaanse Volksfrontregering. Ze stonden bekend als de zogenaamde Oud-Spanjestrijders. De belangstelling voor deze groep vrijwilligers groeit. Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) is een project gestart om een online biografisch woordenboek samen te stellen van de Nederlandse vrijwilligers. Het IISG heeft veel archieven over de Spaanse Burgeroorlog.

OORLOG IN BEELD

De Spaanse Burgeroorlog was ook de eerste oorlog die uitgebreid in beeld werd gebracht. Werd de verslaglegging van de Eerste Wereldoorlog nog gehinderd door de beperkte techniek, twintig jaar later was dat totaal veranderd. De fotograaf, die aanvankelijk nog een reporter vergezelde voor het maken van een fotografische illustratie bij een artikel, trok er als fotojournalist nu zelfstandig op uit. Het front van de Spaanse Burgeroorlog werd in beeld gebracht zoals nooit eerder was gedaan. De opkomst van kleine, gemakkelijk te hanteren (kleinbeeld)camera's in de jaren twintig had de fotografie een enorme impuls gegeven. Voor het eerst konden fotografen onopvallend en dicht bij hun onderwerp komen, met alle gevaren van dien. Het belangrijkste platform voor het werk van oorlogsfotografen waren de geïllustreerde tijdschriften. Vooral na de Eerste Wereldoorlog maakten deze een grote groei door, maar een aantal was al ouder. De *Berliner Illustrierte Zeitung*, een van de

bekendste, dateert bijvoorbeeld uit 1890. De in Nederland veel gelezen *Katholieke Illustratie* was nog ouder (1867) en lang een van de grootste familietijdschriften van Nederland. Eveneens zeer veel gelezen in Nederland was *Het Leven Geïllustreerd*, opgericht in 1906 en uitkomend tot het in 1941 door de Duitse bezetter een verschijningsverbod opgelegd kreeg. Het Franse *Vu*, dat wordt beschouwd als hét voorbeeld voor het Amerikaanse *Life*, ontstond in 1929. *Life* verscheen vanaf november 1936 als wekelijks *news magazine*, waarin evenveel ruimte was voor beeld en tekst. De filosofie daarbij was dat beelden net zo goed een verhaal kunnen vertellen en meer zijn dan alleen illustraties. In Engeland ten slotte verscheen vanaf 1938 het belangrijke geïllustreerde tijdschrift *Picture Post*. Het was in Nederland de *Katholieke Illustratie* die de eerste reportage met werk van de bekendste oorlogsfotografen over de Spaanse burgeroorlog publiceerde. Met de aangrijpende foto's die Robert Capa (1913-1954) en Gerda Taro (1910-1937) in Spanje maakten, creëerden zij een heel nieuw genre. Een bescheiden artikel, onder de titel

Ontluisterd Spanje, in het nummer van 3 september 1936, met vijf foto's die de rest van de pagina vulden. Over de oorlog, die woedde sinds 17 juli van dat jaar, schreef de redactie: 'Week aan week moeten wij de droeve reeks foto's voortzetten, die zoo'n wreed en altijd een te zwak beeld geeft van den toestand in Spanje, dat door den taaien, fellen burgeroorlog al geheel ontluisterd is. Het valt wel op, hoe weinig foto's er over het algemeen van de zijde der nationalisten gemaakt worden, terwijl de regeeringstroepen ons van materiaal te over voorzien. De foto's die wij op deze bladzijde afdrucken, zijn door een bijzonderen medewerker gemaakt en niet zonder moeite. Het zijn slechts *snapshots*, maar zij zeggen genoeg voor hem, die zich door middel van een plaatje in kan leven in de omstandigheden en de omgeving der ruwe werkelijkheid.' ■

BLIKVANGERS

In de tentoonstelling *Blikvangers* die tot en met 12 juli te zien is, is een speciaal thema gewijd aan de Spaanse Burgeroorlog. Daarin zijn onder andere originele foto's van Robert Capa en Gerda Taro te zien.

LEZING OVER **VERLICHTING EN REVOLUTIE** IN DE REPUBLIEK ■ TAFELGESPREKKEN OVER **CE NIEUWE STIJL**
INSPIRATIETAFELS MET **BEST PRACTICES** ■ WORKSHOPS **DIFFERENTIATIE, BIG HISTORY, TIJDVAKDOSSIERS,**
GESCHIEDENIS SCHRIJVEN EN ERFGOED & MULTIPERSPECTIVITEIT

LEZING Joris Oddens, bevlogen onderzoeker en docent in Amsterdam, Nijmegen en Groningen, over Verlichting en revolutie in de Republiek, inclusief de beeldvorming hierover in onze schoolboeken. Hoe maken we dit belangrijke maar ook abstracte tijdvak toegankelijk en relevant voor leerlingen?

CE NIEUWE STIJL Hoe bereiden we onze leerlingen voor op een centraal examen waarin een mix van oriëntatiekennis, historische contexten en historisch denken bevraagd worden? Roulerend in tafelgroepen wisselen we ideeën en ervaringen uit.

WORKSHOPS ► **Differentiatie** in de geschiedenisles: maak je lessen persoonlijker, spannender en uitdagender voor alle leerlingen *Jasper Rijpma, geschiedenisdocent van het jaar* ► **Geschiedenis schrijven** Een keur aan werkvormen om historisch redeneren en schrijven bij leerlingen te verbeteren *Jannet van Drie, UvA & Brenda Stam, Ichthus Lyceum Driehuis* ► **Erfgoed** als bron van **multiperspectiviteit**: Hoe je met erfgoedobjecten, fysiek en virtueel, het verleden vanuit meerdere gezichtspunten kunt bestuderen *Pieter de Bruijn, EUR* ► **Big History** De 'big picture' in een verhaal dat 13,8 miljard jaar omspannt: interdisciplinair denken met geschiedenis in het hart *Joris Burmeister & Constance van Hall, ARHC Hilversum* ► Werken met een **tijdvakendossier** Pluspunten, beperkingen, varianten *Marcel van Riessen, UvA*

Locatie Oudemanhuispoort, Amsterdam **Tijd** 09.30-16.45 uur **Kosten** 135 euro, inclusief lunch, borrel én usb-stick met weldaad aan materiaal **Aanmelden** www.ivgd.nl

